TIC BRNO ↓

ARCHITEKTURA:

Dělnické kolonie

Dělnické kolonie v Brně

Brněnský fenomén dělnických kolonií se začal intenzivněji rozvíjet na počátku 20. let minulého století. Bylo tomu tak především z důvodů nedostatku možností bydlení a také financí u sociální skupiny zahrnující především dělníky z místních fabrik. Brno v této době patřilo k velkým průmyslovým centrům, a bylo tak zároveň i velkým lákadlem pro lidi přicházející z venkova – v práci v továrně spatřovali lepší jistotu výdělku oproti práci v zemědělství. S příchodem těchto nových dělníků ale přestává být kapacita bytů a domků v Brně dostatečná.

Vůbec nejstarší uskupení dělnických domků v Brně se nacházelo mezi dnešními ulicemi Kounicova a Lidická – dnes zde stojí hotel Passage, tehdy pod označením Červená ulička, později pod názvem Šmálka. Jednalo se o jednu z nejstarších dělnických kolonií v rámci celé tehdejší monarchie čítající přibližně 44 domků, která zanikla až v 50. letech minulého století.

V Brně najdeme dva typy dělnického bydlení: Buď pavlačové domy, kde se v bytech mačkalo až 12 osob v nevyhovujících hygienických podmínkách, nebo nouzové dělnické kolonie, domky, které neměly trvalé povolení ke stavbě a z rozhodnutí vedení města mohly být kdykoliv zbourány. Tyto kolonie se zpravidla nacházely na odlehlých místech, v blízkosti továren. Pro stavbu lidé volili místa jako opuštěný lom na kámen, na písek a podobně. Nebylo výjimkou ani bydlení ve vyřazených železničních vagonech. Taková vagonová kolonie se nacházela v dnešní ulici Nezamyslova v Židenicích. Domky v koloniích byly často stavěny velmi živelně, za použití jakýchkoliv materiálů, někdy i nekvalitních. I když vznikaly mnohdy bez stavebního povolení, přesto se musela dodržovat určitá pravidla, jako byla například zabezpečená kamna, bylo zakázáno přijímat podnájemníky, mezi domky se musela udržovat čistota. Každý, kdo takový domek postavil, musel platit městu poplatek, tzv. uznatné za danou stavbu, byť byla dočasného charakteru.

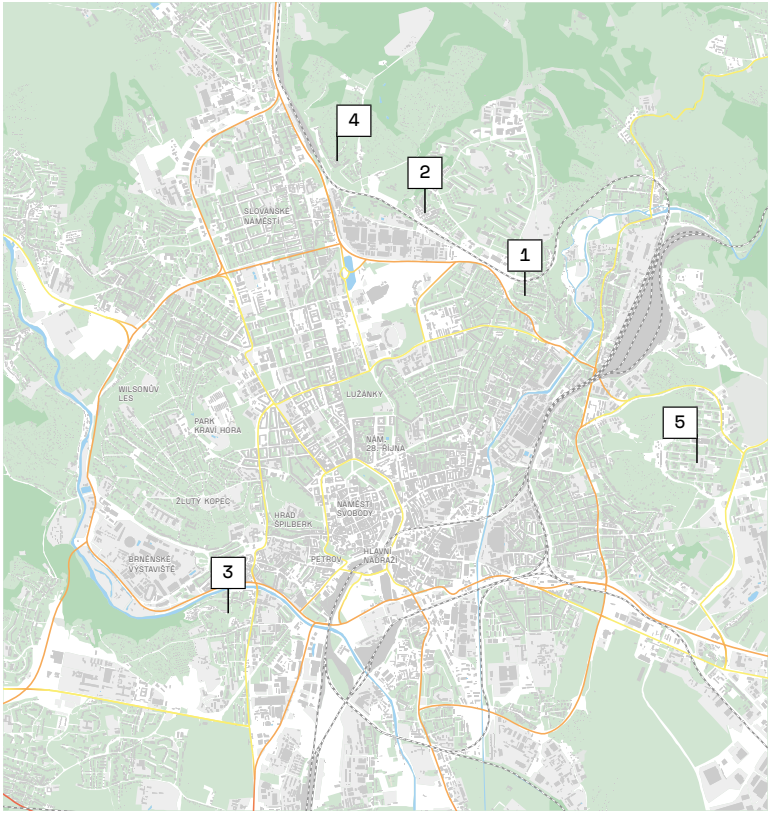
Život v koloniích nebyl lehký i kvůli nedostatečné technické infrastruktuře. Přesto může na někoho působit romanticky, díky původu obyvatel si kolonie uchovávaly ráz venkova s pospolitým životem.

Většina kolonií v Brně byla dělnického charakteru, což znamenalo, že si domky budovali sami zaměstnanci. Výjimkou byla kolonie Hamburk, která se nacházela na území dnešního sídliště Vinohrady mezi ulicemi Valtická a Bořetická. Tato kolonie byla zbudována až v roce 1943 pro odborné zaměstnance firmy Flugmotorwerke, kteří měli přijít do Brna a pracovat v místní fabrice. Kolonie nicméně zanikla s výstavbou Vinohrad, ale dle dochovaných fotografií svou architekturou německé prostředí připomínala, neboť se jednalo o částečně hrázděné domky.

Některé kolonie zcela splynuly s okolní zástavbou a dnes již jako dělnické nevypadají. Mezi takové patří například Ruský vrch v Komíně.

Takovýchto lokalit, kde se začali dělníci, a později nejen dělníci, usazovat a zakládat své rodiny, bylo v Brně velké množství. Bohužel ne všechny se dochovaly a ty, které můžeme navštívit i dnes, nemají stejný vzhled jako kdysi.

Pro tuto brožuru bylo vybráno z kapacitních důvodů jen několik.

Chcete se o zajímavých místech v Brně dozvědět více? Seznámí vás s nimi série Autentických průvodců TO JE BRNO. K dostání v infocentrech TIC BRNO a v e-shopu darkyzbrna.cz.

Písečník alias Džungle

Jak už název lokality napovídá, dělnické domky se nacházely na dně bývalého lomu, odkud se těžil písek. Obyvatelstvo tady bylo tvořeno dělníky z nedaleké Královopolské fabriky. Část parcel byla obecních a část náležela do vlastnictví stavitele Grimma. První domky jsou doloženy již v roce 1919 a z pramenů víme, že ve 30. letech minulého století se tady nacházelo 84 domků s malými zahrádkami. Celkový počet obyvatel mohl být až 400 osob! Po druhé světové válce došlu k úbytku obyvatelstva, v 50. letech v souvislosti s výstavbou nové železniční trati byla dokonce plánovaná demolice celé čtvrti.

Jako každá lokalita má i Písečník své specifikum. Tím místním jsou sklepy vyhloubené do pískových stěn, které tuto čtvrť obklopují. S pískem se ovšem pojí i problémy, s nimiž se místní museli vyrovnat, a to prosakování odpadních vod právě skrz písek do studní a do zdrojů pitné vody. Kanalizace byla v lokalitě zřízena až v 50. letech.

Do dnešních dnů je v relativně původní podobě dochováno 6 domků. Jeden z původních domků, č. p. 94, se přeměnil na Ekocentrum Brno, ale stále si uchoval původní ráz. Je možné jej během otvíracích hodin navštívit.

Písečník
49.219552N, 16.631608E
Archivní foto: Písečník, asi kolem r. 1940

Divišova čtvrť alias Šanghaj, Šanc

Tuto kolonii založili dělníci z nedaleké Královopolské fabriky na dně vytěženého lomu v údolí pod dnešní Lesnou. Snad kvůli velké hustotě obyvatel (před druhou světovou válkou se udává až 1500 lidí) vzniklo označení „Šanghaj“, které však nebylo mezi místními bráno příliš lichotivě. Název Divišova čtvrť vznikl oficiálně až v roce 1946. A dnes známé ulice jako Dřínová, Hvozdíková a podobně dostaly jméno až v roce 1966, do té doby se v kolonii nacházela pouze jediná pojmenovaná ulice, a to Trtílkova, po Arnoštovi Trtílkovi, učiteli, kterého zavraždili nacisté.

Diviška je jednou z prvních kolonií, kde se stavělo podle stavebního plánu a převážně z cihel. Domky jsou umístěny v síti ulic, nikoliv nahodile, jak jsme zvyklí u většiny nouzových kolonií.

Další zajímavostí této lokality je, že se částečně nachází na místě bývalého vojenského cholerového hřbitova. Ten vznikl po roce 1866, kdy do Brna dorazilo pruské vojsko po bitvě u Hradce Králové a záhy po jeho příchodu propukla epidemie cholery. V nedalekém královopolském klášteře se nacházel vojenský lazaret. Tento cholerový hřbitov zde zanikl kolem roku 1919 po vzniku nové republiky, ostatky byly přemístěny na Ústřední hřbitov a dnes již nic nenasvědčuje tomu, že se zde někdy nacházel.

V minulosti byla Diviška soběstačnou lokalitou, fungoval tady obchod, řeznictví u Opatů, sídlil zde cukrář Bartoněk, pekař, švec, holič. Nacházela se tady rovněž výletní restaurace U Antoníčka, místo, které navštěvovali lidé při pouti k místní kapli či jen tak v rámci nedělní procházky.

Ostatně – na vycházku či na pouť se sem můžete vydat dodnes. Nedaleko od kolonie, v malebném údolí pod sídlištěm na Lesné stále stojí krásná kaple sv. Antonína.

Čekanková, Divišova, Dřínová, Hlohová, Hvozdíková, Kosatcová, Liliová, Narcisová, Trdlíkova a Zvonková

49.225278N, 16.615278E

Archivní foto:
Divišova čtvrť, 1962

Kamenná čtvrť alias Kamenka

Počátek těžby kamene a štěrku v této lokalitě je doložen již v 18. století, lom je zachycen už na Richterově vedutě z 20.–30. let 19. století. Není proto překvapením, že první dům, který zde stál, byl objekt pro hlídače spolu s kanceláří a váhou, kde se vážily vozy plné nákladu.

První stále obývané domky v lokalitě se objevily kolem roku 1925 v té části kolonie, které se říká Dolní skala, v Horní skale potom kolem roku 1928. Jako i jinde se stavělo velmi živelně, za pomoci odpadového materiálu. Zvláštností v Kamence, jak se Kamenné kolonii říká, bylo stavění tzv. na kostru, kdy se nejdříve postavil dřevěný rám domku a až poté se zdilo. Domky byly malé, průměrná rozloha obydlí byla maximálně 40 m².

Obyvatelé hlavně zpočátku našli práci v nedaleké Kohnově cihelně, která byla funkční až do roku 1989, dnes je již nenávratně zničena.

Již ve 30. letech hrozil zánik celé kolonie, ale místní uspořádali protestní akci, ve které ostře vystoupili proti tomuto rozhodnutí, a tak – naštěstí – nebylo nakonec realizováno. Další snahy o zrušení kolonie se objevily v 50. letech, dokonce bylo uvažováno nad přeměnou ve skanzen dělnického bydlení. Až v roce 1974 bylo území označeno za kulturní památku.

Co se týká vývoje počtu obyvatel, první dochovaný soupis pochází až z roku 1976, a to díky probíhajícím volbám. Z tohoto seznamu víme, že zde žilo 260 osob nad 18 let, v Dolní skale stálo 68 domků a v Horní skale 60 domků. K velké obměně složení obyvatel došlo v 70.–80. letech minulého století. Starousedlíci, dělníci z továren, dali přednost pohodlí sídlištních bytů, a tak se v kolonii, kde bylo bydlení levné, začali usazovat mladí lidé, velmi často studenti či absolventi uměleckých oborů a tento trend je živý dodnes. V Kamence se nachází dílny vitrážistů, sochařů a jiných umělců. Genius loci je nezaměnitelný!

Kamenka, stejně jako i jiné kolonie, byla v minulosti samostatným územím, kde se fungoval obchod. Na jeho místě dnes stojí legendární hospoda Duck Bar. Díky ní a kulturním akcím jako Štefanské hody, Běh Kamenkou nebo Kamenka Open je tato kolonie mezi Brňany hojně vyhledávaná a velmi oblíbená.

Kamenná a Kamenná čtvrť
49.183711N, 16.588820E
Archivní foto: Kamenná čtvrť, bez datace

Hamburk

Hamburk byla jedna z mála zaměstnaneckých kolonií vytvořených přímo zaměstnavatelem pro své pracující. Kolonie se nacházela v dnešní městské části Vinohrady mezi ulicemi Mutěnická, Valtická a Bořetická. Vznikala relativně pozdě (v porovnání s dalšími koloniemi v Brně), až v roce 1943, a to pro odborné zaměstnance firmy Bosh. Jelikož původní obyvatelé pocházeli z Německa, snad proto se pro kolonii vžil název "Hamburk". Obyvatelé Hamburku byli zaměstnanci, kteří přijeli do Brna zdokonalit výrobu vstřikovacích čerpadel pro motory do Zetoru, tehdejší německé zbrojovky Flugmotorwerke Ostmark.

Jednalo se o dvacítku dvojdomků; byly zděné se štítem s hrázděnou konstrukcí, s vysokou střechou a možností podkroví.

V srpnu 1944 byla kolonie zasažena při bombardování Brna a na místě zničeného domu později vznikla mateřská školka. Po skončení druhé světové války bylo původní obyvatelstvo vystěhováno a domky sloužily také pro navrátivší se zajatce. V průběhu 50. let byly domky odprodány do soukromého vlastnictví a vznikla zde i hospůdka. Kolonie postupně zanikla s výstavbou dnešního sídliště Vinohrady v 80. letech.

Dnes ji připomínají už jen fotografie.

Bořetická, Mutěnická, Valtická

GPS: 49.2035031N, 16.6587203E

Archivní foto: cesta do ulice Šedova, vedoucí do kolonie Hamburk, asi kolem roku 1940

Zarybec

Tato malá kolonie je ukrytá ve stínu bývalého královopolského nádraží na dnešní ulici Myslínova. Nachází se v místě bývalého lomu, jehož dno dodnes vymezuje hranice této čtvrti.

Název Zarybec vychází z lokality, neboť kolonii protéká Ponávka, na které byly zbudovány rybníky. Ty byste ale dneska hledali marně; při stavbě železniční trati na Havlíčkův Brod byla Ponávka svedena pod zem a rybníky byly vysušeny.

Kolonie zažila svůj rozmach především ve 30. letech, kdy se rozkládala na ulici Resslova (dnes Myslínova) a Hálkova (dnes Fibichova) a Žleb. Její obyvatele tvořili především dělníci z nedaleké továrny, dnešní Královopolské strojírny.

Domky jsou postaveny s podélnou orientací s malými předzahrádkami a s dvorky, kde postupem času přibyly roztodivné přístavby. Shluk domků je propojen úzkými uličkami, které vedou mnohdy až do chodby samotných domků.

Myslínova, Fibichova
49.2305203N, 16.6009128E
Archivní foto: kolonie Za rybníkem, bez datace

Další vybrané kolonie

Erdálka

Dnes již zaniklá dělnická kolonie nacházející se v blízkosti Kamenného mlýna na řece Svratce nedaleko fabriky Erdál, která vyráběla plechovky s patentním uzávěrem. Továrna zde fungovala cca do roku 1948 a poté byla přeměněna na obytný dům, který byl zbourán a na jeho místě vystavěny garáže.

Slatinka

Jedna z nejodlehlejších částí města Brna byla tvořena 25 domky s typickým vzhledem. První zástavba v této lokalitě je datována do první pol. 18. století, kdy zde byl postaven barokní kostel zasvěcený Panně Marii, který se ale do dnešních dnů nedochoval. V roce 1911 byla vysvěcena stávající kaple z neomítnutého zdiva, uvnitř které se nachází socha Panny Marie Tuřanské.

Pod kopcem/Pardálov

Kolonie vznikla na přelomu 19. a 20. století na úbočí kopce zvaného Lozíbky. Původní zástavba byla po obou stranách ulice, ale vlivem výstavby Husovického tunelu byla část zbourána a druhá část zanikla při rekonstrukci Tomkova náměstí.

Ruský vrch/ Hausperk

Malá kolonie nacházející se v městské části Komín. Dnes domky přináležící k této kolonii najdete v ulici Podskalská, Ruských vrch a Dělnická. V dobových materiálech se také ale můžeme setkat s označením Hausperk, jak se kopci původně říkalo. Bohužel většina původních domků byla přestavěna.

Černovičky/U kostiváry

Domky zde vznikaly od 30. let 20. století. Název odkazuje na blízkou továrnu na spodium – aktivní přípravek k přečišťování chemických látek především v cukrovarnictví. Továrna fungovala do 40. let, ale pro místní byla spíše přítěží kvůli nesnesitelnému zápachu, který šířila. Lokalita byla obydlena již mnohem dříve, a to kočovným obyvatelstvem, které mělo v 19. století zákaz vstupu do města, a tato lokalita jim poskytla zázemí při pobytu v Brně. Do dnešních dnů se z původních asi 65 domků dochovalo 50, ale mnohé z nich jsou již moderně upraveny a dělnické bydlení ani zdánlivě nepřipomínají.

Archivní foto: kolonie Nový hřbitov se správní budovou na Janouškové ulici, asi kolem roku 1940

Koncepce a text: Kristýna Burianová

Titulní foto: Kamenka, Simona Modrá

Foto: Archiv města Brna,
Kristýna Burianová

TIC BRNO, p. o. finančně podporuje statutární město Brno.

2025

www.ticbrno.cz

www.gotobrno.cz